

Taikymo funkcija H. G. Gadamerio filosofinėje hermeneutikoje: pažinimo normatyvumas

Straipsnyje tiriama viena svarbiausių Gadamerio filosofinės hermeneutikos sąvokų – hermeneutinis supratimas, kuris yra ne tik specifinis humanitarinių mokslų metodas, bet ir visą žmogiškąjį supratimą apskritai sąlygojanti struktūra. Dėmesys sutelkiamas į esminius šio supratimo sandus – unikalią hermeneutinio supratimo *normatyvumą*, kuris naujai tematizuoja ir esminį bet kokio žmogiškojo pažinimo *kognityvumą*, bei jų abiejų tarpusavio santykius. Aptariamas pažinimo normatyvumo aspekto vaidmens ne tik hermeneutiniame Gadamerio supratime, bet ir visoje žmogiškojo mąstymo apskritai sampratoje įvertinimo adekvatumas ir jo pasekmės bet kokiai epistemologinei teorijai, mėginama atskleisti normatyvumo reikšmę hermeneutiniam supratimui ir aprašyti svarbiausius tradicinį žmogiškojo pažinimo apskritai supratimą išstinkančios transformacijos aspektus.

One of the most important concepts of Gadamer's philosophical hermeneutics – hermeneutical understanding that is not only the specific method of humanitarian sciences, but the structure that conditions all human understanding in general – is investigated in the article. Attention is focused on the essential components of this understanding – unique *normativity* of hermeneutical understanding, that newly thematizes *cognitivity* which is essential to any human cognition together with their mutual relationship. Adequacy of evaluation of the role that aspect of normativity plays not only in Gadamer's hermeneutical understanding but also in the conception of all human thinking in general both with its consequences to any epistemological theory are explored; the influence of normativity to hermeneutical understanding is revealed and the most important aspects of the transformation that traditional conception of human cognition in general undergoes are described.

Įvadas

H. G. Gadameris tiria gamtos tikslųjų mokslų įtaką humanitarinių mokslų metodologijai ir socialiniam jų statusui. Jo manymu, klasikinis gamtamokslis visoms kitoms pažinimo rūšims primeta moderniojo mokslinio pažinimo prigimties sampratą, vienintelį „mokslinį“ metodą kartu su visiems gamtos tiksliesiems mokslams būdingais metodiniais reikalavimais ir pažinimo etalono autoritetą. Tačiau modernusis gamtamokslis su visa savo metodika yra išgrynintas tik vienos pažinimo rūšies modelis. Visą laiką lygia greta egzistuoja ir kitos pažinimo rūšys: humanitariniai mokslai, taip pat ir dar „svetimesni“ gamtos tiksliesiems mokslams menai bei religija. Šios žmogaus santykio su pasauliu sritys ne tik apima didelę žmogaus gyvenimo dalį, bet yra jam ir nepaprastai reikšmingos, daugeliui žmonių daug reikšmingesnės už tiksluosius gamtos mokslus realiame, žmogiškai kasdieniškame jų gyvenime.

Gadameris nenori sutikti su tiksliesiems gamtos mokslams teikiama pirmenybe. Visų pirma, jo nuomone, humanitariniai mokslai savo prigimtimi iš esmės skiriasi nuo tikslųjų-

jų mokslų, todėl negali vadovautis jų metodu. Tad analizuodamas humanitarinius mokslus ir jiems itin būdingą savitą humanitarinį *supratimą*, Gadameris siekia humanitarinius mokslus išlaisvinti iš moderniojo mokslo *pažinimo*¹ priespaudos. Atskleidęs humanitariniams mokslams būdingą hermeneutinį supratimą, apgynęs humanitarinių mokslų teisę į lygiavertį koegzistavimą šalia tikslųjų gamtos mokslų, savo diskusiją Gadameris perkelia į pažinimo apskritai problematiką. Savo filosofinės hermeneutikos projekte Gadameris parodo, kad tai, kas iš pradžių atrodo besą specifinės humanitarinio supratimo ypatybės, iš tikro yra universali visam žmogiškajam mąstymui būdinga struktūra. Tad Gadameris ne tik apgina humanitarinių mokslų kognityvumą ir jų teises į atitinkamą socialinį statusą, bet pateikia įžvalgas, reikšmingas pačiai pažinimo sampratai su atitinkamomis pasekmėmis visoms pažinimo sritims.

Šiame straipsnyje dėmesys kaip tik ir sutelkiamas į Gadamerio tiriamą hermeneutinį supratimą, kuris yra ne tik specifinis humanitarinių mokslų metodas, bet, kaip atskleidžia Gadameris, – visą žmogiškąjį supratimą apskritai lemianti struktūra. Straipsnio tyrimo objektu tampa esminiai šio supratimo sandai – unikalūs hermeneutinio supratimo *normatyvumas*, kuris naujai tematizuoja ir esminį bet kokio žmogiškojo pažinimo *kognityvumą*, bei jų abiejų tarpusavio santykiai. Pagrindine tyrimo problema pasirenkamas pažinimo normatyvumo aspekto vaidmens ne tik hermeneutiniame Gadamerio supratime, bet ir visoje žmogiškojo mąstymo apskritai sampratoje įvertinimo adekvatumas ir jo pasekmės bet kokiai epistemologinei teorijai. Straipsnio tikslas – atskleisti normatyvumo reikšmę hermeneutiniam supratimui ir aprašyti svarbiausius tradicinį žmogiškojo pažinimo apskritai supratimą ištinkančios transformacijos aspektus. Analizė nukreipiama į šių atskirų hermeneutinio supratimo elementų išskyrimą, atskirą jų deskripciją ir jų abiejų tarpusavio santykių aptarimą. Pirmoji straipsnio dalis skiriama hermeneutinio pažinimo normatyvumui aptarti. Prie straipsnio tikslo artinamasi sprendžiant tokius analizės uždavinius: 1) iš pažiūros homogeniškame hermeneutinio supratimo fenomene išskiriant daugialypę jo struktūrą; 2) aprašant vaidmenį, kuris yra skiriamas pažinimo normatyvumui tradicinėje pažinimo sampratoje; 3) aptariant skirtingas normatyvumo atmainas, kurias randame aprašytas Aristotelio filosofijoje, atskleidžiant jų specifiką lemiančias ontologines prielaidas; 4) identifikuojant skirtingų normatyvumo rūšių adaptacijas moderniojoje epistemologijoje; 5) įvertinant šių epistemologinių klausimų sąsajas su moralės problematika ir jų reikšmę.

Tyrime naudojami šie metodai: *fenomenologinė* tiriamų supratimo ir mokslinio pažinimo fenomenų *deskripcija*; analizuojamų autorių filosofavimo prielaidų jų tekstuose ieškoma naudojant *diskursyvinę analizę*; plėtojama eksplikuojamų supratimo aspektų *hermeneutinė interpretacija*, per *komparatyvistinę skirtingų pažinimo modelių analizę* moderniojo pažinimo aptarimas nuosekliai gretinamas su Gadamerio hermeneutinio supratimo esme ir svarbiausiais jo apibrėžtumais.

Hermeneutinio supratimo struktūra

Jei mokslinio pažinimo tiesos, kantiškais terminais kalbant, visuotinio ir būtino teiginio arba mokslinio dėsnio formulavimas yra ganėtinai skaidrus², tai humanitarinio supratimo fenomenas dėl vis dar neištirtų jo aspektų pasirodo gana komplikotas ir turtingas. Žings-

nis po žingsnio Gadameris sklaido vieną su kitu persiklojančius jo sluoksnius teigdamas: supratimas yra interpretacija, supratimas yra kalba³. Šiais savo teiginiais Gadameris seka didžiuoju savo mokytoju – M. Heideggeriu, kuris tvirtina, kad faktiškojo *Dasein* buvimo supratimo fenomeną sudaro du esminiai struktūriniai elementai, be kurių supratimas yra neįmanomas – tai interpretacija ir kalba⁴. Tačiau Gadameris išskiria bei aprašo ir daugiau hermeneutinio supratimo aspektų. Vienas iš jų yra *taikymas*. Suprantamojo teksto ar reiškinių taikymas pačiam suprantančiajam ir jo gyvenimiškai situacijai, kurioje suprantantis suprantą, išreiškia pačią supratimo esmę.

Daugianarę supratimo fenomeno struktūrą išvelgia ir italų filosofas E. Betti savo knygoje „Visuotinė interpretacijos teorija“⁵. Pasak Betti, interpretacija gali būti *kognityvi*, *normatyvi* ir *reproduktyvi*. Gadameris nesutinka su trijų skirtingų interpretavimo būdų išskyrimu. Jis pabrėžia, kad tokia klasifikacija nė kiek nepadaeda susisteminti skirtingas hermeneutines disciplinas: neaiškus yra teologinės ar filologinės hermeneutikos priskyrimas vienai ar kitai interpretacijos rūšiai – jos turi kelių interpretacijos rūšių bruožus. Gadameris atkreipia dėmesį į tai, kad Betti minėtas interpretacijos kognityvumas, normatyvumas ir reproduktyvumas būdingas ne tik visoms hermeneutinėms disciplinoms, bet ir pačiai interpretacijai apskritai, o tai reiškia – bet kokiam hermeneutiniam supratimui. Visi jie yra integraliai susiję vieno ir to paties fenomeno aspektai: kiekvienas interpretuojančio supratimo veiksmas yra ir kognityvus, ir normatyvus, ir reproduktyvus⁶.

Šių trijų supratimo momentų išskyrimas pats savaime yra nepaprastai įdomus ir vertas atskiro dėmesio. Gadameriui labai svarbus hermeneutinio supratimo *kognityvumas*. Jo analizei ir išsamiai eksplikacijai Gadameris paskiria daugiausia savo pastangų. Atskleidamas hermeneutinio supratimo kognityvumą ir tokio kognityvumo savitumą jis parodo, kad tokiu supratimu taip pat yra pasiekama, pažįstama, suprantama tiesa. Taip jis reabilituoja humanitarinius mokslus bei menus ir parodo, kad gamtamokslis neteisėtai tiesą pažįstančio kognityvaus pažinimo terminą prisiskiria išimtinai pačiam sau – vieninteliam gamtamoksliniam pasaulio tyrinėjimo metodui. Tai, ką mokslas iki šiol atleidžiai vadina „subjektyvia nuomone“ ar netobulu, nepakankamu pažinimu, – turimas omenyje matematinės logikos trūkumas humanitariniuose moksluose ir tuo labiau menuose, – pasirodo besąs toks pat efektyviai kognityvus pažinimo aktas.

Didelį dėmesį Gadameris skiria ir supratimo *normatyvumui*, arba taikymo problemai. Tačiau pasitenkina taikymo fenomeno aprašymu nesileisdamas į platesnes išvadas. Ką reiškia normatyvus taikymas, kuris nėra atskiras, antrinis veiksmas, bet yra integraliai susijęs su pačia kognityvumo akto esme, aspekto atradimas kognityviame pažinimo akte? Taip pat – kokį vaidmenį atlieka netikėtai į kognityviojo pažinimo sritį įžengusi moralė su visu savo normatyviuoju imperatyvumu?

Visų paslaptiškiausias yra *reproduktyvumo* aspektas, Gadamerio aptartas skurdžiausiai. Gadameris teigia, kad supratimo procese suprantamasis „objektas“ suprantančiojo supratimo veiksmu ne tik įgyja savo būtį, bet ir jos prieaugį⁷. Taigi supratimo veiksmas turi įtakos netgi suprantamojo objekto buvimui ir jį keičia. Gaila, kad išvelgęs tokius įdomius supratimo veiksmo ir objekto buvimo tarpusavio santykius Gadameris šios minties intensyviau neplėtoja.

Centrine hermeneutikos problema Gadameris vadina *taikymą*⁸. Būtent į šį interpretacijos aspektą – normatyvų jį jos taikymą – ir bus sutelktas dėmesys šiame tekste.

Antrinis taikymo vaidmuo moksliniame pažinime

Gadameris savąjį supratimo sampratą pristato kontrastiniame mokslinio pažinimo fone. Ar turime ką priešpriešinti hermeneutinio supratimo normatyvumui? Ar moksliniame pažinime esama kokio nors normatyvumo, kuriuo remiantis būtų galima ryškinti hermeneutinio supratimo savitumą?

Taikymas hermeneutiniame supratime susieja suprantamąjį tekstą su suprantančiuoju ir suprantančiojo gyvenimiška situacija. Taikydamas tekstą ar suprantamąjį reiškinį pačiam sau ir savo gyvenimui suprantantysis tampa pirminiu, tikruoju suprantamojo teksto adresatu. Ir jis tai daro sąmoningai. Gadameris teigia, kad tik tokia suprantančiojo pozicija leidžia suprasti tikrąją suprantamojo teksto prasmę, suprasti tą teksto funkciją, kurią jam priskyrė tekstą rašęs autorius. Be šios funkcijos išpildymo ir pirminio teksto kreipinio priėmimo savajai supratimo ir gyvenimo situacijai, mėgindamas tekstą studijuoti atsietai nuo savęs, savo asmens ir savo gyvenimo, suprantantysis, Gadamerio teigimu, tikrosios teksto prasmės pasiekti negali.

Moderniojo mokslo, moderniojo mokslininko nuostata yra kaip tik priešinga. Tam, kad pažinimas galėtų įvykti, pažinime dalyvaujantis subjektas ir objektas pirmiausia atskiriami pažintine distancija. Tam, kad subjektas galėtų tyrinėti savąjį objektą, jis turi jį iškelti iš pirminės jų tarpusavio vienybės, kurioje subjektas ir objektas yra susiję įvairiais gyvenimiškais ryšiais. Net jei šie ryšiai ir jungia subjektą su objektu pažinimo pradžioje, pirmasis mokslinio pažinimo reikalavimas yra jų nutraukimas. Objektavyvus nešališkumo reikalaujanti mokslinio tyrimo nuostata pagrindiniu savo metodologiniu reikalavimu laiko tiriamojo objekto maksimalią objektyvaciją. Iš viso pažinimo proceso, taip pat ir iš paties savęs pažįstantysis subjektas turi metodologiškai eliminuoti bet kokią įtaką, kurią procesui gali sukelti jo asmeniniai subjektyvūs ryšiai su objektu. Iš savojo subjekto mokslinis pažinimas reikalauja nepriklausomybės nuo bet kokių galimų subjektyvių aplikacijų. Bet kokius ryšius tarp subjekto ir objekto panaikinusi pažinimo distancija yra būtina bet kokio mokslinio pažinimo galimybės sąlyga. Jei jos nėra – nėra ir pažinimo.

Tad pačiame mokslinio pažinimo procese jokio taikymo nerasime. Tačiau atsietas nuo pažinimo proceso taikymas visgi gali būti: grynuoju nešališku objektyviu moksliniu pažinimu sužinomos teorinės žinios gali būti pritaikytos praktikoje. Lyginant su taikymu hermeneutiniame supratime, kuris esmingai priklauso pačiam supratimo procesui ir netgi jį įgalina, šis teorinių žinių pritaikymas praktikoje yra antrinis. Jis neturi (tiksliau, neturėtų turėti) jokios įtakos pačiam mokslinio pažinimo procesui ir jo rezultatui, yra visiškai atskiras ir savarankiškas veiksmas, neturintis jokio poveikio pačiam pažinimui. Tokio mokslinio taikymo procese svarbu ir tai, kad šis taikymas nėra būtinas. Jeigu teorinis mokslo dėsnis arba atrastoji formulė nėra pritaikoma praktikoje, vien dėl to ji nepraranda savo turinio ir išlieka tokia, kokia buvusi⁹. Kaip matysime vėliau, hermeneutiniame supratime patį supratimą įgalinantis taikymas „kuria“ ir hermeneutinio supratimo tiesą, tiesiogiai veikia jos turinį. Tam, kad išsiaiškintume, ar toks mokslinis

taikymas gali būti vadinamas mokslinio pažinimo normatyvumu, o jeigu taip, tai kaip jis skiriasi nuo hermeneutinio supratimo normatyvumo, mokslinio taikymo fenomeną reikia patyrinti atidžiau.

Taikymo fenomenas Aristotelio etikoje: epistēmē ir technē

Taikymo problemos aptarimą aprašytą randame moralės filosofijoje. Teorinių žinių pritaikymo praktikoje problema aktualiausia filosofinei etikai. Ieškodamas medžiagos hermeneutinio supratimo normatyvumo analizės iliustracijai Gadameris kreipiasi į etiką ir iš daugelio etinių teorijų kaip artimiausią savo pozicijai renka Aristotelio etiką. Aristotelio etikoje Gadameris ieško tokios sielos dorybės, kuri būtų artimiausia hermeneutiniam supratimui ir hermeneutiniam šio supratimo normatyvumui. Gadamerio nuomone, artimiausias hermeneutiniam supratimui yra Aristotelio *supratingumas* – *phronēsis*; būdas, kuriuo Aristotelis analizuoja šią dorybę, Gadameriui praverčia kaip hermeneutinio normatyvumo analizės ir problemos sprendimo modelis. Į mokslinio žinių taikymo praktikoje atitinkančio termino titulą Aristotelio etikoje taiko dvi sąvokos: *epistēmē* ir *technē*.

*Epistēmē*¹⁰ yra tiksliausias mokslinio pažinimo atitikmuo. Tačiau, kaip pastebi ir Aristotelis, ir Gadameris, iškilus moralinėms dilemoms žmogaus gyvenime jis mažai gali padėti. Žmogus vis tiek turi pasirinkti pats ir tik savo paties valia. Kitas subjektas – ar tai būtų kitas žmogus, ar patariantysis, aiškinantysis, nurodantysis moralės mokslas, – padėti jam negali. Ir taip yra kaip tik dėl jo tegu moralinių, bet – teorinių žinių atotrūkio nuo realaus žmogaus gyvenimo, kaip tik dėl to, kad jame pačiame taikymo nėra.

Visuotiniai moralės dėsniai ar principai negali būti mechanškai pritaikyti konkrečiai situacijai. Moralinis pasirinkimas yra praktinės prigimties – šis pasirinkimas ne svarstomas protu prieinant kokią nors išvadą, o įvykdomas valia – valia atliekant veiksmą. Tai lemia, kad teisingiausią abstraktaus dėsniu konkretizaciją konkrečioje situacijoje išvelti gali tik tas, kuris toje situacijoje yra, kuris ją lemia savo asmeniu ir galiausiai pačiu savimi, savo paties praktine valia tą situaciją ir apibrėžia. Taigi Aristotelis atsiriboja nuo platoniškos pozicijos ir jam pernelyg abstrakčių, pernelyg nuo realaus gyvenimo atsietų Platono „*logosų*“. Gadameris sutinka su Aristotelium, kad joks moralinis „*logosas*“ negali padėti rasti atsakymo į konkretų moralinį klausimą. Visa, ką jis gali, – tai tik teoriniais svarstymais paryškinti bendrus susiklosčiusios situacijos bruožus ir taip padėti moraliniam subjektui aiškiau suvokti patį save ir savo situaciją. Tačiau joks moralinis „*logosas*“, jokia moralinė filosofija negali užimti moralinės sąmonės, kuri iš esmės yra kantiškasis praktinis protas arba valia, pozicijos ir pats atlikti moralinio apsisprendimo veiksmą. Jo funkcija – pagalbinė, pačiam moraliniam sprendimui įtakos jis neturi. Taigi save nuo konkreto empirinio gyvenimo atskyręs teornis mokslas pats save ir įkalina savo idealiųjų abstrakcijų karalijoje¹¹.

Teorinių žinių taikymą praktikoje Aristotelio etikoje geriausiai atitinka amatininkiskasis sugebėjimas kurti – *technē* dorybė¹². *Technē* yra meistriškumas, tai amatininko žinojimas, kaip sukurti kokį nors daiktą, taip pat ir sugebėjimas tą daiktą sukurti. Teorinės kokiam nors amatui reikalingos žinios įgyjamos prieš pradėdant gaminimo ar kūrybos procesą – tad šia prasme jos yra atsietos nuo konkrečios realios situacijos, panašiai kaip ir mokslinis pažinimas. Praktinei veiklai jos labai svarbios – nežinant kokio nors puodų

žiedimo amato paslapčių, reikalingo produkto – funkcionalaus puodo – sukurti negalima. Gaminant produktą tiesiogiai vadovaujamosi įgytomis teorinėmis žiniomis – jos praktikoje taikomos tiesiogiai ir tiesiogiai veikia galutinio produkto sukūrimą.

Tokio teorinių žinių taikymo proceso praktikoje galima išvelgti ir tam tikrą normatyvumą. Prieš pradėdamas kurti arba gaminti daiktą amatininkas savo mintyse turi iš anksto suformuotą „normą“ – kuriamo daikto provaizdį, „*eidos*“¹³. Jis iš anksto žino, kaip daiktas turi atrodyti, koks yra jo etalonas, ir savo teorinėmis žiniomis vadovaudamasis stengiasi sukurti daiktą kaip galima panašesnį į jo pirmavaizdį, kaip galima labiau atitinkantį jo *eidos*. Taigi teorinės žinios yra tam tikra norma, kuri reikalauja ir tam tikro kūrimo proceso pagal tam tikras taisykles, ir taip pat apibrėžia labai griežtus reikalavimus kuriamajam produktui, kuris turi būti gaminamas kaip įmanoma labiau jį artinant prie jo savitumą lemiančios normos.

Gyvenimo faktiškumo patirtis kaip Aristotelio supratingumo ir Gadamerio hermeneutinio supratimo pagrindas

Tikrąjį hermeneutinio supratimo normatyvumo modelį Gadameris išvelgia ne amatininkų *technē* taikymo procese, jų gamyboje, bet kitoje Aristotelio aprašytoje žmogaus sielos dorybėje – *supratingume*, *phronēsis*¹⁴. Taikymo problema visuomet apima bendrą abstrakčią visuotinybę, kuri turi būti taikoma konkrečiai paskirbei, pavyzdžiui: bendras dėsnis – konkrečiam faktui arba reiškiniui; visuotinis įstatymas – konkrečiai situacijai. Moraliniam žmogaus gyvenime bendri ir visuotiniai etikos dėsniai turi būti įgyvendinami konkretaus poelgio pasirinkimu. Kalbėdami apie skirtingas taikymo rūšis kalbame apie skirtingus visuotinybės ir konkretybės santykius, susiklostančius taikymo procese ir skirtingai susiejančius visuotinybę su konkretybe. Amatininkiskajam *technē* taip pat būdinga visuotinybė ir konkretybė: visuotinybė yra amato žinios, kurios įgyjamos prieš pradėdant užsiimti kokia nors produktų gamyba arba kūryba, o paskirbė yra konkreti užduotis sukurti kokį nors produktą iš konkrečių turimų medžiagų – teorines žinias pritaikyti konkretaus daikto konkrečiam kūrimui.

Iš pirmo žvilgsnio gali pasirodyti, kad panaši situacija klostosi ir sprendžiant moralines dilemas: žmogus žino dorovinį įstatymą, žino jį iš anksto, žino jį kaip teorinį visuotinai privalomą dėsnių arba įstatymą, taip pat turi gyvenime iškilusią konkrečią situaciją, kurioje iš pradžių nežino kaip pasielgti, nežino, kas šioje situacijoje yra teisinga, koks poelgis atitiktų visuotinį įstatymą. Moralinės sąmonės problema – rasti teisingą sprendimą, rasti poelgį, kuris atitiktų visuotinį įstatymą, pasielgti pagal visuotinio įstatymo reikalavimus. Tai konkrečiai situacijai taikoma abstrakti visuotinybė. Tačiau tiek Aristotelis, tiek Gadameris pažymi, kad svarstant moralinius klausimus visuotinis moralės įstatymas taikomas kitaip nei produkto gamyboje panaudojamos teorinės žinios. Kitaip visuotinis etikos dėsnis traktuoja ir gyvenimo žmogui pateiktą konkrečią situaciją. Šiems dviejų skirtingų taikymo rūšių santykiams būdingos skirtingos konkretybės, kurioms pritaikomos kokios nors visuotinybės.

Aristotelio etika vertingiausia Gadameriui tuo, kad joje nagrinėjamas moralinis pažinimas ir jo dorybės ne tik kad nėra atsiejami nuo realaus gyvenimo, – tai dažniausiai

atsitinka su visomis moralės teorijomis, – bet priešingai: tą realią ir gyvenimišką tapsmo būtį sąlygoja ir, – kas visų svarbiausia, – jos yra sąlygojami. Teoriniam mokslui realioji gyvenimo tikrovė yra empirinių faktų ir reiškinių sandauga. Pačioje mokslinio pažinimo pradžioje nutraukiami bet kokie empirinio fakto ryšiai su kitais empiriniais faktais, jis iškeliamas iš gyvenimiškos vieno su kitais persipynusių reiškinių visumos ir išgryninamas jo faktiškumas tam, kad būtų galima jį apibrėžti moksliniu dėsniu. Pirmoji mokslinio pažinimo metodologinė užduotis – sutraukti natūralius empirinius reiškinius siejančius gyvenimiškus saitus kaip neobjektyvius, nemokslinius, atsitiktinius – „empirinius“. Ir tik tada, kai išgryninamas šių empirinių reiškinių gryno fakto faktiškumas, jie yra siejami moksliniais dėsniais.

Mokslinių dėsnių empiriniams faktams priskiriami ryšiai iš esmės skiriasi nuo gyvenimiškų, visus tikrovės reiškinius siejančių saitų. Mokslinio dėsnio apibrėžiamas santykis iš esmės yra tiktai formulės funkcija, empiriniam reiškiniui paskirianti kintamojo vaidmenį. Dėsnio turinio nekeičianti kintamojo vertė visus tokius skirtingus savo konkretumu empirinius reiškinius sulygina ir padaro visiškai vienas kitą pavaduojančius dėsnio formulėje, o tai reiškia – dėsnio požiūriu šie reiškiniai tapatūs ir vienodi. Moksliniais dėsniais apibrėžiama ir aprašoma tikrovė yra statiškų, patiems sau tapačių faktų konstatavimas. Štai kodėl tokiais matematiniais santykiais aprašomi reiškiniai taip sėkmingai gali būti subordinuojami bendrai skaidriai mokslinei sistemai, kuriamai ir perstatinėjamai vien tik žmogaus proto. Tokiai mokslinio pažinimo sistemai, jos struktūrai ir turiniui visiškai neturi įtakos gyvenimo tikrovė, liekanti anapus tikslųjų mokslinių formulių. Jos turinį ir jo kaitą gali lemti vien tik žmogaus intelekto padaromi atradimai, pastebėtos klaidos ar keičiamos prielaidos ir eksperimento sąlygos. Tad tikrovė šiai žinijai ir jos sistemai poveikio neturi.

Tikrovę mes išgyvename kaip nuolatinį keitimąsi, nuolatinį vyksmą, kuriame po vieno reiškinio eina kitas, jie ne tik kad siejasi vienas su kitu taikioje koegzistencijoje, bet ir vienas kitą „perkloja“, „perdengia“ pačiais įvairiausiai gyvenimiškais santykiais. Tai – tapsmo būtis (*Gewordene Sein*): tapusi, tapsianti, tampanti, nuolat besikeičianti ir visų jos pasikeitimų nuolat veikiama. Gyvame tikrovės alsavime sunku net užfiksuoti kokią nors akimirką, beveik neįmanoma joje išskirti statiško apibrėžto turinio. Kad ir kaip greitai dailininkas pieštų portretą, vienos sekundės dalelės pakanka, kad keistūsi raumenų įtempimas veide, pakeičiantis veido išraišką, o judant saulei ir slenkant debesims keistūsi ir žmogaus veido apšvietimas, jo spalvos. Kaip tik dėl to Gadameriui labiausiai imponuoja Aristotelio etikos ir visos jo filosofijos išeities pozicija – tikras ir realus žmogaus gyvenimas, toks, kokį jį patiriame, ne tik konkretus ir empirinis, bet būtent *gyvenamas*: tai reiškia, kiekvieną akimirką išgyvenamas naujai ir išgyvenamas nauju *gyvavimo* aktu. Kiekvieną akimirką turime skirtingą to išgyvenimo turinį, taip pat ir kitą, kitokį išgyvenimo aktą. Būtent šioje tikrovėje ir vyksta praktinis žmogaus gyvenimas, tik tokiame gyvenime kyla moralinės žmogaus problemos ir tik jame jos gali būti sprendžiamos.

Gadamerio hermeneutikos ir viso jo filosofavimo išeities pozicija – *faktiškoji* žmogaus egzistencija, egzistencijos *faktiškumas* Heideggerio aprašyta prasme¹⁵. Savo išeities pozicija pasirinkdamas žmogaus faktiškumą Gadameris savo hermeneutiką vadina faktiškumo ir *žmogiško baigtinumo* hermeneutika¹⁶. Todėl nenuostabu, kad tokiu skirtingu pamatu besiremiantis pažinimas nuo teorinio mokslinio pažinimo skiriasi savo esme ir visais savo

apibrėžtumais. Nuo pradžių pasirinkta kitokia – žmogiško baigtinumo – išeities pozicija Gadamerio hermeneutikoje ir lemia jo aptariamo hermeneutinio supratimo skirtingumą nuo teorinio mokslo, kurį būtų galima prilyginti skirtumui tarp teorijos ir patirties, atitinkamai – tarp teorinio ir patyriminio pažinimo.

Taikymas juridinėje hermeneutikoje: įstatymas ir precedentas

Toliau analizuojant Aristotelio *phronēsis* ryškėja dorovinio supratingumo ir amatininkiškojo *technē* esminiai skirtumai. Išankstinės *technē* žinios, kurias su tam tikromis išlygomis galima tapatinti su teorinio mokslinio pažinimo žiniomis, yra pačios savaime pakankamos ir nepriklausomos nei nuo konkretybės, kuriai yra taikomos, nei nuo paties taikymo ar jo galimybės. Vadovėlio turinys, pavyzdžiui, aiškinantis, kaip pagaminti gerą puodą, nepriklauso nuo fakto, ar pagal jį realiai bus gaminamas koks nors puodas, ar ne. Lygiai taip pat tame vadovėlyje aprašytas puodo apibrėžimas – kokį daiktą laikysime puodu – nebus priklausomas nuo konkrečių pagal šį vadovėlį pagamintų puodų ir liks nepakitęs net ir tuo atveju, jei pagal tą vadovėlį nebus pagamintas joks puodas. Teorinio mokslo visuotinybė egzistuoja pati savaime nepriklausomai nuo konkrečios empirinės tikrovės, ji pati apibrėžia savo turinį.

Moralinio supratimo, moralinio pažinimo atveju viskas vyksta priešingai. Atsidūrę konkrečioje mūsų moralinio apsisprendimo reikalaujančioje situacijoje jau turime tam tikrą moralinio gėrio patirtį, tam tikrus moralinius įpročius, esame įsisavinę moralines visuomenės normas. Tačiau tas moralines normas, kurias savo pačių gyvenimu susiformuojame, turime ne kaip išankstinį aiškų ir apibrėžtą moralinių idealų suvokimą. Jos nėra „techniškoji“, aiškiai apibrėžta gaminamo daikto norma. Teoriniame *technē* kūrime norma yra apibrėžiama iš anksto, moralinėje sąmonėje moralinės vertybės ir normos apskritai atskirai nuo konkrečios situacijos neegzistuoja. Moralines vertybes arba dorybes, moralinius idealus „sužinome“ tik išgyvendami konkrečias moralinio apsisprendimo pareikalavusias situacijas ir išgyvename jas kaip konkrečius mūsų asmeninius pasirinkimus konkrečiose situacijose, kuriuos galime vertinti kaip teisingus arba neteisingus. Atsietai nuo šitų konkrečių situacijų moralinių vertybių apskritai neįmanoma apibrėžti.

Pažvelkime į *teisingumą* – labai svarbią visuomeninio gyvenimo normą, pagrindinę juridinės hermeneutikos sąvoką. Analizuodamas hermeneutinio supratimo taikymą ir jo normatyvumą Gadameris atsigrežia į juridinę hermeneutiką kaip į tą hermeneutinę discipliną, kuri su taikymo problema yra susijusi akivaizdžiausiai, sprendžiant ją turi daugiausia patirties. Ji aiškiausiai atskleidžia, koks reikšmingas taikymas yra įstatymo ar dėsno supratimui. Juridinėje hermeneutikoje Gadameris atranda tą patį visuotinybės ir konkretybės santykį, kaip ir aprašytojo Aristotelio supratingumo atveju.

Jei užduotume klausimą „kas yra teisingumas“, iškart sulauktume teorinio mokslo apie teisingumą apibrėžimo. Ir, matyt, ne vieno. Greičiausiai šio apibrėžimo kontekstas būtų koks nors teisės vadovėlis – teisingumo „gaminimo“ instruktažas, pradedantis nuo teisės *mokslo* apibrėžimo ir pagrindinių jo sąvokų aprašymo. Teorinis teisės mokslas iš esmės skiriasi nuo praktinio teisingumo vykdymo. Šias visiškai skirtingas veiklos sritis skiria net ir patys teisininkai. Pačių teisingumo vykdytojų nuomone, teisingumas kaip abstrakti

idėja net ir neegzistuoja – neįmanoma apibrėžti jos turinio. Teisingas arba neteisingas gali būti koks nors žmogaus poelgis, konkretus poelgis konkrečioje situacijoje. Tačiau ir apie teisingumą galima spręsti tik jo ieškant konkrečioje situacijoje: galima kalbėti tik apie konkrečios situacijos konkretaus poelgio, konkretaus įvykio teisingumą arba neteisingumą. Įvykio ar situacijos konkretumas yra ne vien tikai turinys, užpildantis bendrą ir abstrakčią teisingumo idėjos formą. Abstrakti teisingumo forma atsieta nuo jos turinio iš viso neegzistuoja. Konkreti situacija ir yra visas teisingumo turinys. Lygiai taip pat ir savo poelgio teisingumą arba neteisingumą, dorybingumą arba nedorovingumą išgyvename priimdami moralinius sprendimus: tik rinkdamiesi, arba – tik pasirinkę.

Teoriniai svarstymai apie tai, kas yra teisinga ar neteisinga, arba tai, kas pridera ir kaip pridera elgtis žmogui kokiose nors situacijose, dažniausiai nuklysta į toliausias lankas, iškart „apauga“ šimtais išlygų, sunkinančių ir lengvinančių aplinkybių. Blogiausia yra tai, kad šie svarstymai visiškai nesisieja su konkrečia man labiausiai rūpima situacija ir apie tą konkrečią situaciją nieko negali pasakyti, nebent tik papasakoti, kaip praeityje buvo sprendžiamos panašios situacijos. Tačiau tos kitos situacijos yra *tik* panašios. Kokių nors konkrečių situacijų panašumas yra absoliučiai priešingas empirinio reiškinių formulės funkcijos kintamojo tapatumui. Panaši situacija ir yra tik panaši, niekuomet nėra tokia pati, vadinasi, ir teisingas tos situacijos sprendimas, net jei ir būtų panašus, vis dėlto būtų ir visiškai kitas. Tad ir panašios situacijos sprendimo patirtis mano konkrečiai situacijai iš esmės padėti niekuo negali. Teisingas sprendimas, kaip ir bet kuri gyvenimo situacija, yra unikalus ir vienintelis, nulemtas tik šios konkrečios gyvenimo situacijos. Beje, tas pats teisingumas ir visos moralinės normos tik ir egzistuoja kaip konkrečių situacijų konkretūs sprendimai, konkrečių žmonių konkretūs pasirinkimai. Vos tik mėginama šią moralinę visuomenės ar žmonijos patirtį apibendrinti ir pakelti į visuotinio įstatymo ir normos lygį, šios normos praranda ryšį su konkrečia situacija, drauge praranda ir savo turinį. Jos virsta abstrakčiomis teorinio mokslo idėjomis, gal ir turinčiomis teisę į savarankišką egzistavimą, tačiau neturinčiomis jokio ryšio su konkrečiu moraliniu gyvenimu.

Galima prieštarauti, kad tiek visuomenės gyvenime, tiek juridinėje praktikoje vis dėlto turime teorinio mokslo įstatymų atitikmenį – šiek tiek efemeriškas visuomenės moralės normas ir labai konkretų, labai realų visuomeninio gyvenimo įstatymą. Juridinėje praktikoje įstatymas ir yra taikomas konkrečioms situacijoms – kai ieškoma teisingumo vieno ar kito asmens poelgiuose. Argi šitoks bendro ir visuotinio įstatymo taikymas nėra tas pats visuotinio ir būtino teorinio mokslo dėsnio taikymas konkrečiam empiriniam reiškiniui arba bendros instrukcijos įgyvendinimas kuriant konkretų produktą, konkretų amato „normos“ pavyzdį? Kitoje straipsnio dalyje šis taikymas bus paanalizuotas detaliau.

Išvados

1. Žmogiškojo supratimo fenomenas nėra vienalytis, jame išskirtini savarankiški, skirtingi savo funkcijomis ir lygiaverčiai reikšme supratimo aspektai: kognityvumas, normatyvumas ir reproduktyvumas.

2. Klasikinėje, moderniojoje epistemologijoje, grindžiamoje moderniojo gamtamokslu patirtimi, apsiribojama žmogiškojo pažinimo kognityvumu, jo normatyvumui sutei-

kiant visiškai pašalinį, atskiros gamybinės funkcijos, neturinčios įtakos pačiam pažinimo procesui ir jo rezultatams, vaidmenį.

3. Skirtingų taikymo rūšių Aristotelio aprašyme Gadameris atpažįsta tą pačią jo analizuojamą moderniosios epistemologijos priešstatą: moderniojo gamtamokslio požiūrį į taikymą atitinka Aristotelio *epistēmē* ir *technē*, o jo aprašomas *phronēsis* peržengia įprastinio teorinių žinių taikymo ribas ir padeda atskleisti hermeneutinio supratimo unikalumą.

4. Tiek Aristotelio *phronēsis*, tiek juo iliustruojamą Gadamerio hermeneutinio supratimo prigimtį lemia ontologinė šių filosofų laikysena: suprantamą, pažįstamą, tiriamą tikrovę traktuoti kaip žmogiškojo gyvenimo faktiškumo patyrimą.

5. Gilinantis į hermeneutinio supratimo normatyvumą atsiveria tokie jo bruožai, kurie atpažįstami kaip esminiai moralinės sąmonės apibrėžtumai. Norint adekvačiau įvertinti hermeneutinio supratimo savitumą į epistemologinius svarstymus tenka įtraukti moralės fenomeno aptarimą.

NUORODOS

- ¹ Plačiau apie šių sąvokų priešstatą – mano monografijoje. *Paulikaitė-Gricienė M.* Tikrovės balso besiklausant. Patirties mąstymas H. G. Gadamerio filosofinėje hermeneutikoje. Kaunas: KTU leidykla. 2005. P. 5.
- ² Bent jau toks, kokį jį apibrėžia pats mokslinis pažinimas. Mokslinio pažinimo procese yra kur kas daugiau iracionalumo, nei mokslas norėtų tai pripažinti. Aiškiausiai jis pasireiškia mokslinio atradimo procese.
- ³ *Gadamer H.-G.* Wahrheit und Methode. Tübingen: J.C.B. Mohr (Paul Siebeck). 1960. P. 290, 361, 366.
- ⁴ *Heidegger M.* Sein und Zeit. Tübingen: Max Niemeyer Verlag. 1993. P. 148, 161.
- ⁵ *Betti E.* Allgemeine Auslegungslehre. Tübingen: J.C.B. Mohr (Paul Siebeck). 1967.
- ⁶ *Gadamer H.-G.* Wahrheit und Methode. Tübingen: J.C.B. Mohr (Paul Siebeck). 1960. P. 293.
- ⁷ Ten pat. P. 147.
- ⁸ Ten pat. P. 290.
- ⁹ Dar daugiau: „Kai moderniuoju mokslu remdamiesi kuriame naują techninių tikslų pasaulį, pakeičiantį viską apie mus, nemanome, kad tyrinėtojas, kuris sukaupe lemtingąsias žinias, *nors kiek* atsižvelgė taip pat ir į jų techninio pritaikymo galimybes. Tikrą tyrinėtoją įkvepia vien tik gryna valia pažinti.“ *Gadamer H.-G.* Hermeneutinės problemos universalumas // Istorija. Menas. Kalba. Sud. A. Sverdiolas. Vilnius: Baltos lankos. 1999. P. 94.
- ¹⁰ *Epistēmē*: graik. ἐπιστήμη – „mokslinis pažinimas“. *Aristotelis.* Nikomacho etika. Rinktiniai raštai. Vilnius: Mintis. 1990. P. 172.
- ¹¹ Gadameris apsiriboja trumpa pastaba apie tokių teorinių „*logosų*“ funkcijos siaurumą, taip pat ir joms mėginant kištis į moralinį žmogaus gyvenimą išryškėjančią metodo ir metodologiskumo etikoje problemą (*H.-G. Gadamer.* Wahrheit und Methode. Tübingen: J.C.B. Mohr (Paul Siebeck). 1960. P. 296). Kantas juk kaip tik šiam atribojimui paskiria dvi didžiąsias savo kritikas. Teorinį ir praktinį protą jis dar labiau supriešina, jų perskyrą – dar labiau sugriežtina ir, žinoma, – teorinio proto nenaudai.
- ¹² *Technē*: graik. τέχνη – „kūrimas, veikla, amatas“. *Aristotelis.* Nikomacho etika. Rinktiniai raštai. Vilnius: Mintis. 1990. P. 172.
- ¹³ *Eidos*: graik. εἶδος – „idėja“.
- ¹⁴ *Phronēsis*: graik. φρόνησις – „supratingumas“. *Aristotelis.* Nikomacho etika. Rinktiniai raštai. Vilnius: Mintis. 1990. P. 173.

- ¹⁵ *Gadamer H.-G. Wahrheit und Methode. Tübingen: J.C.B. Mohr (Paul Siebeck). 1960. P. 250.*
- ¹⁶ Ten pat. P. 94 ir daugelyje kitų vietų. Tai yra aiški nuoroda į praktinį Gadamerio hermeneutikos pobūdį: baigtinumas yra veikiančiojo subjekto savybė. Daugiau apie moralinio subjekto faktiškumą ir baigtinumą žr. *Smith P. Ch. Hermeneutics and Human Finitude. New York: Foraham University Press. 1991.*

LITERATŪRA

1. *Aristotelis. Nikomacho etika. Rinktiniai raštai. Vilnius: Mintis. 1990.*
2. *Betti E. Allgemeine Auslegungslehre. Tübingen: J.C.B. Mohr (Paul Siebeck). 1967.*
3. *Figal G. Phronesis as Understanding Philosophical Hermeneutics. Specter of Relativism // Truth, Dialogue and Phronesis in Philosophical Hermeneutics. Ed. Lawrence K. Schmidt. Evanston: Northwestern University Press. 1995.*
4. *Gadamer H.-G. Hermeneutinės problemos universalumas // Istorija. Menas. Kalba. Sud. A. Sverdiolas. Vilnius: Baltos lankos. 1999.*
5. *Gadamer H.-G. Istoriskumas // Istorija. Menas. Kalba. Sud. A. Sverdiolas. Vilnius: Baltos lankos. 1999.*
6. *Gadamer H.-G. Tekstas ir interpretacija // Istorija. Menas. Kalba. Sud. A. Sverdiolas. Vilnius: Baltos lankos. 1999.*
7. *Gadamer H.-G. Wahrheit und Methode. Tübingen: J.C.B. Mohr (Paul Siebeck). 1960.*
8. *Heidegger M. Kas yra metafizika // Rinktiniai raštai. Vilnius: Mintis. 1992.*
9. *Heidegger M. Sein und Zeit. Tübingen: Max Niemeyer Verlag. 1993.*
10. *Kantas I. Grynojo proto kritika. Vilnius: Mintis. 1982.*
11. *Kantas I. Praktinio proto kritika. Vilnius: Mintis. 1987.*
12. *Paulikaitė M. Dialogo principo sklaida universaliojoje Gadamerio hermeneutikoje // SOTER. Kaunas: Vytauto Didžiojo universiteto leidykla. 2005. Nr. 14 (42).*
13. *Paulikaitė-Gricienė M. Tikrovės balso besiklausant. Patirties mąstymas H. G. Gadamerio filosofinėje hermeneutikoje. Kaunas: KTU leidykla. 2005.*
14. *Schmidt Lawrence K. Specter of Relativism. Truth, Dialogue and Phronesis in Philosophical Hermeneutics. Evanston: Northwestern University Press. 1995.*
15. *Smith P. Ch. Hermeneutics and Human Finitude. New York: Foraham University Press. 1991.*

Gauta: 2008 12 22

Parengta spaudai: 2009 04 23

Milda PAULIKAITĖ-GRICIENĖ

FUNCTION OF APPLICATION IN H. G. GADAMER'S PHILOSOPHICAL HERMENEUTICS: NORMATIVITY OF COGNITION

S u m m a r y

H.-G. Gadamer explores influence of natural sciences on methodology of humanities and their social status. According to him, classical natural sciences impose on all other kinds of cognition modern conception of the nature of cognition, that is claimed to be the only “scientific” method together with all methodological requirements that are inherent to all natural sciences and authority of cognitive standard. However the modern natural science with all its methodology is theoretical model of only one kind of cognition. All the time simultaneously the other kinds of cognition have always existed: humanities, arts and religion, – the ones that for many people are much more significant than natural science in their real, human everyday life.

Gadamer does not agree with the superiority that is given to natural sciences. First of all, according to his opinion, humanities in their nature differ in essence from the natural sciences; accordingly they cannot follow their method. Therefore Gadamer analyses humanities and peculiar humanitarian *understanding* that is specifically inherent to them, and pursues the liberation of humanities from oppression of *cognition* of modern science. Having revealed hermeneutical understanding that is characteristic to humanities, having defended the rights of humanities to the equivalent co-existence beside natural science, Gadamer transfers his discussion to the universal topic of cognition itself.

The main object of the investigation in the article is the essential components of hermeneutical understanding – unique *normativity* of hermeneutical understanding, that newly thematizes *cognitivity* that is essential to any human cognition together with their mutual relationship. Adequacy of evaluation of the role that aspect of normativity plays not only in Gadamer's hermeneutical understanding but also in the conception of all human thinking in general both with its consequences to any epistemological theory have been chosen to be the main problem of investigation. The main aim of the article is to reveal the influence of normativity to hermeneutical understanding and describe the most important aspects of the transformation that traditional conception of human cognition in general undergoes. Analysis is directed at discernment of those separate elements of hermeneutical understanding, description and discussion of their mutual relationship. The first part of the article is dedicated to the consideration of normativity of hermeneutical cognition.

Phenomenon of human understanding is not indiscrete, one can distinguish several aspects of understanding – cognitivity, normativity and reproductivity – that are substantive, different with their functions and equivalent in their significance. Classical, modern epistemology that is based on experience of natural sciences confines to the cognitivity of human cognition. It renders to normativity the role of extraneous function of production that does not have any influence on the process and results of the cognition itself. In Aristotle's description of different kinds of application Gadamer recognizes the same opposition of modern epistemology that he is interested in: Aristotle's *epistēmē* and *technē* correspond to the viewpoint of modern natural science towards application; Aristotle's *phronēsis* transcends limits of usual application of theoretical knowledge and serves the revelation of the uniqueness of hermeneutical understanding. Both Aristotle's *phronēsis* and nature of Gadamer's hermeneutical understanding that is illustrated by the former are conditioned by ontological attitude of these philosophers: to treat the understandable, conceivable, explorable reality as experience of facticity of human life.

The traits that uncloze when one goes deeper into the normativity of hermeneutical understanding are recognizable as essential features of moral consciousness. In order to evaluate the distinction of hermeneutical understanding more adequately it is necessary to include into the epistemological reflection the consideration of the phenomenon of morality.

PAGRINDINIAI ŽODŽIAI: hermeneutika, modernioji epistemologija, normatyvumas, kognityvumas, mokslas, moralė, Gadameris.

KEYWORDS: hermeneutics, modern epistemology, normativity, cognitivity, science, morality, Gadamer.

Milda PAULIKAITĖ-GRICIENĖ – Kauno technologijos universiteto Humanitarinių mokslų fakulteto Filosofijos ir kultūrologijos katedros docentė, daktarė. Mokslinių interesų sritys: filosofinė hermeneutika, dialogo filosofija, religijos filosofija ir filosofiniai muzikos estetikos klausimai. El. paštas milda.griciene@gmail.com.

Milda Paulikaitė-GRICIENĖ – Associated professor, doctor in the Department of Philosophy and Culturology at the Faculty of Humanities in Kaunas University of Technology. Areas of scientific interests: philosophical hermeneutics, philosophy of dialogue, philosophy of religion and philosophical questions of music aesthetics. E-mail: milda.griciene@gmail.com.